

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-11>

УДК 332.334:338.43 «364»

Дячинська Олена Миколаївна

аспірантка,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1856-3525>**Olena Diachynska**

Vinnytsia National Agrarian University

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE USE OF AGRICULTURAL LANDS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION'S MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Анотація. У статті досліджено організаційно-економічні засади використання сільськогосподарських угідь в умовах військової агресії росії проти України. Проаналізовано вплив воєнних дій на суб'єкти господарювання в аграрному секторі, зокрема на земельні ресурси та виробництво сільськогосподарської продукції. Розглянуто ключові проблеми, що виникли у зв'язку з окупацією територій, руйнуванням інфраструктури, мінуванням полів та зміною трудової міграції. Запропоновано напрями державної підтримки та механізми забезпечення сталого використання сільськогосподарських угідь, для збереження продовольчих ланцюгів, продовольчої безпеки та відновлення аграрного виробництва в умовах воєнних та післявоєнних реалій. Обґрунтовано необхідність оптимізації землекористування, залучення інвестицій для подолання наслідків військової агресії та збалансованого розвитку сільського господарства України.

Ключові слова: землекористування, агрохолдинги, малі та середні сільськогосподарські підприємства, ринок землі, капітальні інвестиції, військова агресія рф.

Summary. The agrarian sector of Ukraine plays a key role in facilitating sustainable economic and social development, and is a key link in the world food system. The article summarizes and in-depth theoretical and methodological principles of economic and organizational use of agricultural land and practical recommendations for stimulating effective land use have been developed. The purpose of the study to substantiate the main vectors for stimulating the rational use of agricultural land entities in the agricultural sector in the military and post-war period. The influence of military aggression of the rf on agricultural production of all economic entities is investigated and emphasizes that agricultural enterprises were forced to reduce areas under some crops, especially that require considerable costs for cultivation. Attention is focused on the activities of the corporate sector of the agrarian economy. The negative impact of the process of concentration of agricultural land on the activity of small and medium-sized agricultural producers is determined. The need to develop the agricultural land market, which is important for fulfilling the targets of sustainable development goals. Dynamic processes for agricultural land, crop yields, mineral fertilizers and capital investments were analyzed. The negative impact of hostilities on agricultural land and the reduction of crop yields are emphasized. The theoretical and methodological basis of the study are the fundamental provisions of national science on agricultural land use. The dialectical method is based on the research methodology. To solve the tasks, general scientific and empirical methods were used, namely: methods of analysis and synthesis in the study of the development of the market of agricultural land, system-structural-in determining the dynamics lands. Comparison and analogies, statistical analysis methods. The formulation of comprehensive measures will achieve the maximum effect in the post-war restoration of agrarian land use in Ukraine, and will allow you to use the decisions profitable for all stakeholders and soften the effects of unwanted compromises.

Keywords: land use, agroholdings, small and medium-sized agricultural enterprises, land market, capital investments, military aggression of the rf.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія рф проти України внесла кардинальні зміни у всі сфери життя країни, зокрема

й в аграрний сектор, який є життєво важливим для національної економіки та глобальної продовольчої безпеки. Сільськогосподарські угіддя,

що становлять значну частину території України та вирізняються високою родючістю, опинилися під безпосереднім впливом бойових дій, окупації та мінування. В цих надскладних умовах питання ефективності використання земель сільськогосподарського призначення набуває особливої гостроти та стратегічного значення. Війна призвела до руйнування інфраструктури, ускладнення логістичних ланцюгів, нестачі трудових ресурсів, а також безпосереднього забруднення та виведення значних площ земель з обробітку. Внаслідок цього, традиційні підходи до управління та використання сільськогосподарських угідь стали значно обмеженими, а оптимізація землекористування в умовах воєнних ризиків та обмежень вимагає нових, адаптивних рішень. Ефективне використання сільськогосподарських земель є критично важливим для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, підвищення його конкурентоздатності та мінімізації негативного впливу на довкілля. В умовах зростаючого світового попиту на продовольство та посилення екологічних вимог, оптимізація землекористування стає стратегічним пріоритетом для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий і суттєвий вплив бойових дій на аграрне виробництво, охоплює усі його складові від логістичних ланцюгів до виробництва. Дослідження науковців, зокрема Булика Б.І., Вишневецької О.В., Захарчука О.В., Іванової О.М., Калетніка Г.М., Нечитайла В.В., Петрова В.М., Петренка В.С. зосередженні на комплексних підходах відновлення сільськогосподарського виробництва, визначенні впливу кризових явищ та ризиків в умовах нестабільності. Зигрій О.В. та Сендецька І.В. [1] досліджують сучасні проблеми та перспективи вирішення права власності на землю в умовах воєнного стану. Серед О.О. [2] аналізує масштаби мінного забруднення та прямого фізичного пошкодження земель сільськогосподарського призначення, руйнування сільськогосподарської інфраструктури, а також втрати врожаю та поголів'я худоби. Науковці Гончарук І.В. та Гонтарук Я.В. [3] досліджують різні схеми внесення мінеральних добрив, розробили нові технології удобрення для підвищення продуктивності та зменшення негативного впливу на довкілля. Проте питання впливу військової агресії РФ на діяльність сільськогосподарських виробників потребує більш детального, обґрунтованого аналізу.

Мета статті. На основі узагальнення досліджень науковців обґрунтувати основні вектори щодо стимулювання раціонального використання сільськогосподарських угідь суб'єктами господарювання в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать результати проведених досліджень, основна частка земельних угідь сконцентрована в двох категоріях сільськогосподарських підприємств (з площею землекористування 1000,01 – 5000,00 га та більше 5000,00 га) (табл. 1). Дана обставина свідчить про посилення процесу концентрації земельних масивів, зокрема вертикально інтегрованих господарств корпоративного сектору аграрної економіки – агрохолдингів, незважаючи на ризикованість ведення сільськогосподарського виробництва, що викликано в першу чергу військовою агресією РФ проти України та призупинення державної підтримки.

Така ситуація, з одного боку, дозволяє досягти економії на масштабах, модернізувати сільське господарство, але, з іншої сторони, призведе до:

- зменшення доступу малих суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу до землі;
- нераціонального використання землі, інколи великі сільськогосподарські підприємства використовують землю для спекуляцій, не забезпечуючи її належного обробітку чи охорони;
- монополізації ринку, може призвести до підвищення цін на сільськогосподарську продукцію та зменшення конкуренції.

Така ситуація, з одного боку, дозволяє досягти економії на масштабах, модернізувати сільське господарство, але, з іншої сторони, призведе до:

– зменшення доступу малих суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу до землі;

– нераціонального використання землі, інколи великі сільськогосподарські підприємства використовують землю для спекуляцій, не забезпечуючи її належного обробітку чи охорони;

– монополізації ринку, може призвести до підвищення цін на сільськогосподарську продукцію та зменшення конкуренції.

Таблиця 1 – Групування сільськогосподарських підприємств за площею землекористування за 2024 рік

Показники	Сільськогосподарські підприємства		Площа земельних угідь	
	одиниць	% до всього	га	% до всього
Всього	30117	100,0	17443261,41	100,0
В т. ч.				
до 10,00 га	1438	4,8	9898,05	0,1
10,01 – 20,00 га	1925	6,4	30011,73	0,2
20,01 – 50,00 га	6557	21,8	241028,76	1,4
50,01 – 100,00 га	4386	14,6	318268,28	1,8
100,01 – 500,00 га	8434	28,0	2014531,65	11,5
500,01 – 1000,00 га	2815	9,3	2021696,64	11,6
1000,01 – 5000,00 га	4075	13,5	8493994,94	48,7
більше 5000,00 га	487	1,6	4313831,36	24,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

У 2020 році в Україні було ухвалено закон, який дозволяє купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення, що є важливим кроком для зменшення концентрації землі [1]. Слід зазначити, що з моменту відкриття ринку земель 1 липня 2021 року станом на 1 січня 2024 року було укладено 195,9 тис. угод купівлі-продажу сукупною площею 432,2 тис. га, або 1,05% від усіх сільськогосподарських земель України [5]. Втрати ринку земель від повномасштабного вторгнення подано на рис. 1.

Однак, існують ризики, що нові правила посилюють процес концентрації землі, зокрема: більшість землі може потрапити в руки великих іноземних або національних агрохолдингів, що ускладнить доступ малих підприємств до її придбання; нерівномірний доступ до фінансування для малих та середніх сільськогосподарських

підприємств, що обмежує їх можливість купити землю, в той час як великі аграрні компанії мають доступ до дешевших кредитів [6].

Відомо, що продуктивний аграрний сектор України відіграє ключову роль у сприянні сталому економічному та соціальному розвитку, а також розвитку сільських територій.

Відкриття та розвиток ринку сільськогосподарських земель є важливими для досягнення цілої низки узгоджених цільових показників Цілей сталого розвитку (ЦСР) (табл. 2).

Як свідчать дані з публічних джерел інформації, в 2023 році за площею земельного банку лідирує компанія Kernel, яка обробляє 514000 га та залучає близько 11000 співробітників. МХП володіє 362000 га землі і має 28000 працівників, що робить її найбільшим роботодавцем серед учасників рейтингу. Крім того, МХП має най-

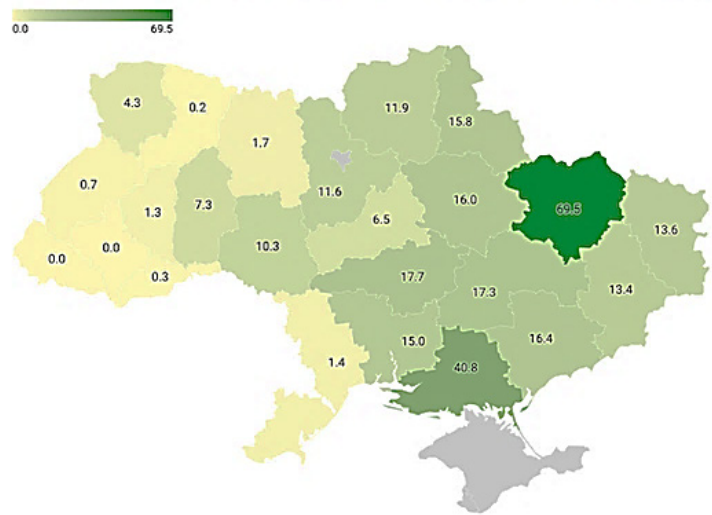

Рисунок 1 – Втрати ринку земель від військової агресії рф, млн дол.

Джерело: [5]

Таблиця 2 – Вплив розвитку ринку сільськогосподарських земель на забезпечення виконання цілей сталого розвитку

Ціль	Вектори виконання
ЦСР 1	Землеволодіння та право на продаж землі, при поєднанні з наданням підтримки дрібним фермерам, мають основоположне значення для зниження рівня бідності, запровадження цільових програм соціальної допомоги та підвищення стійкості соціально незахищених верств населення
ЦСР 2	Втручання у ринок, особливо спрямоване на дрібних фермерів, збільшує доступність збалансованого харчування для місцевого споживання та покращує стійкість систем виробництва
ЦСР 5	Динамічний аграрний сектор розширює економічні можливості жінок і тим самим сприяє забезпеченню гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат
ЦСР 8	Ринок сприяє поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх
ЦСР 15	Покращення землекористування, підтримка дрібних фермерів та сприяння вирощуванню цінних культур допомагають у забезпеченні захисту, відновлення та сприяння сталому використанню екосистем
ЦСР 16	Заплановані інституційні реформи та зусилля з розбудови потенціалу сприяють покращенню доступу до правосуддя і створенню ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях

Джерело сформовано автором з використанням [5]

ширший ринок збуту, експортуючи продукцію до 85 країн. Kernel здійснює експорт до 80 країн. Prometeу експортує лише до 2 країн. Prometeу також має найменший земельний банк – 20000 га, а найменше працівників у KSG Agro та AgroVista, кожна з цих компаній заявила про 1000 співробітників [7]. Проте, висококонцентровані сільськогосподарські підприємства часто орієнтуються на максимізацію прибутку, що може призвести до надмірного використання хімічних добрив, пестицидів та інших шкідливих практик, що шкодять екосистемам. Що сприятиме зниженню родючості ґрунтів; забрудненню водних ресурсів; знищенню біорізноманіття [2].

Нині зберігається досить значна кількість суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу, які мають у користуванні до 100 га, що відповідає типовому європейському фермерському господарству [8]. Військова агресія РФ проти України призвела до суттєвого скорочення посівних площ сільськогосподарських підприємств, внаслідок тимчасової окупації територій, замінування та перебування в зоні бойових дій, що унеможлиблює проведення комплексу польових робіт (табл. 3).

Частина земель на сході та півдні країни опинилась під окупацією або була безпосередньо знищена внаслідок бойових дій. Багато сільськогосподарських виробників не мали змоги обробляти свої землі через загрози безпеці або зруйновану інфраструктуру. Суттєвий вплив на ситуацію, що склалася спричинило забруднення ґрунтів токсичними речовинами та відходами, відсутність або недостатня кількість ю потужностей (об'єктів) з оброблення, переробка побічних продуктів тваринного походження, порушення екологічного балансу земельних угідь [9]. Згідно з офіційною інформацією, станом на 2024 рік площа забруднених вибуховими пристроями в Україні перевищує 139 тисяч ква-

дратних кілометрів, що становить майже 23% від загальної площі країни. Близько 10% сільськогосподарських угідь України стало непридатними для господарського використання. Загалом аграрний сектор є одним з найбільш постраждалих від війни, збитки якому в 2024 склали понад \$80 млрд. За оцінками Світового банку, Україні потрібно буде витратити понад 37 мільярдів доларів, щоб розмінувати всю свою територію [10]. Через загальні економічні труднощі в країні, інфляцію, зростання цін на паливо та добрива, сільськогосподарські підприємства були змушені скоротити площі під деякими культурами, особливо такими, що потребують значних витрат на вирощування, наприклад, кукурудзи.

Крім того, у 2023 році Україна зазнала суттєвого впливу наслідків зміни клімату, що також вплинуло на вибір культур для посіву. Загалом, у 2023 році в Україні спостерігалось скорочення посівних площ, особливо під пшеницею та кукурудзою. Водночас, було збережено площі під соняшником, ріпаком та іншими олійними культурами, що є важливими для економіки країни. Ці тенденції відображають складний баланс між війною, економічними викликами та необхідністю адаптації до нових умов агровиробництва [11].

Необхідно зазначити, що в сільськогосподарських підприємствах, особливо в малих набуло поширення використання беззмінних посівів, що негативно впливає на ефективність використання сільськогосподарських угідь. В першу чергу – зниження врожайності; по-друге – зростання витрат на засоби захисту рослин та добрива; по-третє – погіршення якості продукції, по четверте – зниження стійкості агроєко-системи [12]. Через нестачу посівних площ сільськогосподарським виробникам доводиться змінювати структуру посівів на користь високо-рентабельних сільськогосподарських культур, а також відмовлятися від вирощування трудоміст-

Таблиця 3 – Динаміка посівних площ основних видів сільськогосподарських культур у підприємствах (тис. га)

Показник	Рік					2023 р. в % до	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2022 р.
Культури сільськогосподарські	19601,5	19722,6	20198,7	16433,2	16255,3	82,9	98,9
У тому числі							
Культури зернові та зернобобові	11202,3	11251,1	11791,3	8741,2	7854,9	70,1	89,9
Культури технічні	7806,2	7904,7	7920,9	7302,9	8001,1	102,5	109,6
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	55,7	58,5	56,9	33,4	43,1	77,4	129,0
Культури кормові	537,3	508,3	429,6	355,7	355,7	66,2	100,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

ких культур (передусім борщового набору, ранньої сезонної продукції), що негативно впливає на забезпеченні продовольством [13].

Одним із показників ефективності використання сільськогосподарських угідь є урожайність. Як свідчать результати проведених досліджень, спостерігається зростання по всіх видах сільськогосподарських культур за виключенням соняшнику та овочів (табл. 4).

Зростання урожайності основних сільськогосподарських культур в Україні у 2023 році порівняно з 2022 роком обумовлене тим, що після складного 2022 року, який характеризувався посухами на півдні та сході, 2023 рік відзначився більш сприятливим розподілом опадів протягом вегетаційного періоду для багатьох регіонів. М'яка зима 2022–2023 років без різких морозів та стійкого снігового покриву сприяла кращій перезимівлі озимих культур [14]. Такі тенденції зберігаються у 2024 році. Аграрний сектор забезпечив 59% надходжень від експорту сільськогосподарської продукції. Озимі культури показали стабільні результати, тоді як ярі значно постраждали від спеки та посухи. Водночас ячмінь виявився єдиною культурою, що покращила врожайність, порівняно з 2023 роком. Експорт сільськогосподарської продукції зазнав змін через нестабільну логістику, але відновлення морських перевезень сприяло зростанню поставок зернових [15]. Сільськогосподарські підприємства, зокрема висококонцентровані, продовжують впроваджувати більш сучасні та ефективні технології вирощування, включаючи точне землеробство, оптимізоване внесення добрив та засобів захисту рослин [14].

Хоча бойові дії продовжують негативно впливати на сільське господарство, у 2023 році аграрії частково адаптувалися до нових умов, налагодили логістичні ланцюжки та оптимізували виробничі процеси на підконтрольних територіях. Після значного зростання цін на фактори виробництва в 2022 році, у 2023 році спостерігалася відносна стабілізація та уповільнення темпів зростання виробничих витрат. Зростання урожайності у 2023 році слід розглядати як позитивну тенденцію на тлі складних умов, але не як повне віднов-

лення довоєнних показників. Однак, урожайність ключових сільськогосподарських культур на окупованих територіях суттєво знизилась: пшениця: скорочення на 20% (з 5,3 млн т у 2023 році до 4,3 млн т у 2024 році); соняшник: зменшення на 25% (з 1,9 млн т до 1,5 млн т); ячмінь: падіння на 29% (з 1,5 млн т до 1,1 млн т). На тимчасово окупованих територіях також спостерігається значне скорочення врожаю. Зокрема, у 2024 році там було зібрано 7,0 млн т агропродукції, що на 2 млн т менше, ніж у 2023 році. Найбільші втрати зафіксовані для кукурудзи (-30%), ріпаку (-27%) та сої (-26%) [16].

На протязі досліджуваного періоду спостерігається негативний процес зниження внесення всіх видів мінеральних добрив сільськогосподарськими підприємствами і відповідно відбувається скорочення частки удобреної площі сільськогосподарських угідь, що буде мати негативний вплив на урожайність (табл. 5).

Основні причини зниження внесення мінеральних та органічних добрив агровиробниками в Україні у 2023 році порівняно з 2022 роком представлені у табл. 6.

Як вихід з ситуації, що склалася, деякі підприємства використовують оптимальну систему застосування добрив, переважно великі, а малі – змінюють структуру посівів.

Використання земельних ресурсів неможливе без інвестування коштів у відновлення їх природної родючості [18]. Необхідно відзначити, що нині це здійснюється за рахунок власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств (табл. 7).

У 2023 році спостерігалось суттєве скорочення капітальних інвестицій підприємств у заходи з відновлення родючості сільськогосподарських угідь. Така тенденція є наслідком економічної нестабільності, зростання витрат на інші виробничі потреби (паливо, добрива, техніка), обмеженого доступу до кредитних ресурсів, скорочення державних програм підтримки агровиробників, підвищення ризиків через несприятливі погодні умови та геополітичну ситуацію. Зниження інвестицій у відновлення ґрунтів може призвести до погіршення фізико-хімічних властивостей

Таблиця 4 – Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур у підприємствах (ц/га)

Показник	Рік					2023 р. в % до	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2022 р.
Культури зернові та зернобобові	53,7	46,4	59,3	50,3	61,8	115,1	122,9
Буряк цукровий фабричний	470,3	421,0	486,6	553,6	533,3	113,4	96,3
Соняшник	27,0	21,4	25,6	22,4	25,3	93,7	112,9
Картопля	230,5	229,4	251,3	261,1	287,2	124,6	110,0
Культури овочеві	415,8	396,1	420,5	282,4	363,4	87,4	128,7
Культури плодові та ягідні	72,7	77,4	108,7	105,6	117,3	161,3	111,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

Таблиця 5 – Динаміка внесення мінеральних і органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами

Показник	Рік					2023 р. в % до	
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2022
<i>Мінеральні добрива (у діючій речовині)</i>							
Унесено під урожай звітного року, тис. т	2142,5	2488,7	2584,1	1831,9	1739,1	81,2	94,9
азотних (N)	1467,5	1716,1	1769,9	1214,4	1234,2	84,1	101,6
фосфорних (P ₂ O ₅)	367,2	432,7	450,8	324,0	269,3	73,3	83,1
калійних (K ₂ O)	307,8	339,9	363,4	293,5	235,6	76,5	80,3
Удобрена площа, тис. га	16370,1	16378,0	16732,1	12733,7	11432,8	698,4	897,8
Частка удобреної площі, %	91	93	92	88	67	-24 в.п.	-21 в.п.
<i>Органічні добрива</i>							
Унесено під урожай звітного року, тис. т	10429,8	10222,9	10745,9	9728,2	8976	86,1	92,3
Удобрена площа, тис. га	772,5	960,6	1031,5	735,7	721,9	93,4	98,1
Частка удобреної площі, %	4,3	5,4	5,7	5,1	4,9	0,6 в.п.	-0,2 в.п.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

Таблиця 6 – Причини та наслідки зменшення внесення добрив сільськогосподарськими виробниками

№	Причини	Наслідки
<i>Мінеральні добрива</i>		
1	У 2023 році ціни на мінеральні добрива (особливо азотні - карбамід, аміачна селітра) залишалися дуже високими через: світову енергетичну кризу (добрива сильно залежать від вартості газу); логістичні проблеми (доставка через кордони та альтернативні маршрути замість портів)	Висока вартість добрив
2	Через падіння доходів аграріїв (низькі закупівельні ціни на зерно, блокада експорту) бракувало коштів на повноцінне забезпечення агротехнологій. Багато господарств корпоративного сектору аграрної економіки переключилися на мінімальні «виживальні» технології (тільки базове удобрення перед посівом)	Дефіцит фінансування
3	Частина українських заводів мінеральних добрив (наприклад, Одеський припортовий завод) через війну працювала нестабільно або зовсім зупинялася. Імпорт також був ускладнений через: блокування портів; ліміти імпорту з країн-сусідів	Порушення постачання та доступності
4	Через мінування, бойові дії та затоплення частини територій (після підриву Каховської ГЕС), реальні площі під посівами зменшилися	Скорочення посівних площ
5	Сільськогосподарські підприємства економили на кількості та типі внесення: зменшення норм внесення (наприклад, 50-70% від технологічно рекомендованого рівня); використання добрив тільки на найродючіших ділянках; переорієнтація на мікродобрива або локальне підживлення замість масового внесення	Переорієнтація на дешевші агротехнології
<i>Органічні добрива</i>		
1	Через війну багато сільськогосподарських підприємств втратили ферми або скоротили тваринництво, особливо у зоні бойових дій. Станом на 1 січня 2024 року на сільськогосподарських підприємствах утримувалося 912,6 тис. голів ВРХ, що на 1,2 тис. голів (на 0,1%) менше від показника на 1 грудня 2023 року та на 29,5 тис. голів (на 3,2%) менше від показника на 1 січня 2023 року. Зокрема, поголів'я корів становить 373,5 тис. голів, що на 20,7 тис. голів (на 5,5%) менше від показника на 1 січня 2023 року	Зменшення поголів'я худоби
2	Багато господарств корпоративного сектору аграрної економіки віддали пріоритет простішим і менш об'ємним мінеральним добривам, попри їх високу ціну	Труднощі з логістикою і транспортуванням
3	Органічні добрива вимагають додаткових витрат на: зберігання, розкидання. Відповідно, через високу вартість палива і загальне дорожчання агровиробництва у 2023 році	Брак фінансових ресурсів.
4	Через небезпеку на полях, дефіцит робочої сили та коштів багато господарств скоротили обробіток землі взагалі	Зниження інтенсивності виробництва
5	Птахофабрики, тваринницькі комплекси, переробні підприємства у зонах бойових дій припинили роботу або зменшили обсяги, що обмежило доступність побічних органічних добрив (пташиний послід, компости тощо)	Зменшення доступу до органічних відходів

Джерело: сформовано автором на основі [3; 17]

Таблиця 7 – Динаміка капітальних інвестицій підприємств у відновлення родючості сільськогосподарських угідь (млн грн.)

Рік	Усього	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства
2019	317769	52955	189578	75236
2020	272134	60206	162313	49615
2021	180552	32235	120087	28230
2022	60015	24815	33599	1601
2023	112495	42916	66151	3428
2023 р. в % до				
2019 р.	35,4	81,0	34,9	4,6
2022 р.	187,4	172,9	196,9	214,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

грунтів, зниження врожайності, довгострокових втрат родючості земель, зростання витрат на агровиробництво у майбутньому. Також, зниження інвестицій у відновлення родючості ґрунтів малими сільськогосподарськими підприємствами в Україні стали ще більш відчутними через низку актуальних економічних, політичних і кліматичних факторів. Такі тенденції пов'язані з військовими діями на території України, які значно знизили економічну активність, зруйнували інфраструктуру, обмежили доступ до ринків збуту, підвищили витрати на виробництво та логістику. При цьому спостерігалось падіння цін на сільгосппродукцію на внутрішньому ринку при одночасному зростанні цін на ресурси (добрива, паливо) що значно погіршило можливість для інвестування. Слід зазначити, що у 2023 році продовжувалось зростання цін на мінеральні добрива, паливо та насіння, що робить навіть базове господарювання дорогим. Імпортні добрива стали менш доступними через порушення логістичних ланцюгів і валютні коливання. Поряд з цим банки та кредитні установи в умовах ризиків, пов'язаних із війною, скоротили фінансування малих сільськогосподарських підприємств. Також через воєнні дії багато земель стали тимчасово недоступними, зруйнованими або забрудненими, а орендні відносини у багатьох регіонах були заморожені. Малі підприємства не мали впевненості в тому, що зможуть і надалі користуватися цією землею, тому утримувались від довгострокових інвестицій. Ще одним важелем стала нестача кваліфікованої підтримки, через загальну мобілізацію та міграцію, поглибилась проблема нестачі кадрів, консультантів та агрономічного супроводу. Малі підприємства залишилися без доступу до сучасних знань та технологій. Ситуація такого формату, значно вплинула на інвестиційний клімат щодо малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Підтримка інвестицій у заходи з підвищення родючості залишається критично важливою для забезпечення продовольчої безпеки та стійкого розвитку сільського господарства.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження використання сільськогосподарських угідь в умовах військової агресії РФ проти України, вважаємо, що у післявоєнний період відродження використання земель сільськогосподарського призначення набувають особливого значення, що передбачає:

- розробку цільових державних програм, які повинні забезпечити виплату дотації на відновлення родючості ґрунтів у деокупованих та постраждалих районах; фінансування відбудови зрошувальних систем, меліорації та протиерозійних заходів; запровадження фінансової підтримки малого та середнього фермерства, що впроваджує сталі практики землеробства;

- впровадження пільгового фінансування, що передбачає надання пільгових кредитів для сільськогосподарських товаровиробників, які застосовують екологічно безпечні технології; компенсації відсоткових ставок за кредитами, які інвестовані в ґрунтозберігаючі технології;

- запровадження податкових стимулів, що передбачає зменшення або звільнення від земельного податку для господарств корпоративного сектору аграрної економіки, які проводять агротехнічні заходи з охорони ґрунтів; податковий кредит на витрати, пов'язані з відновленням деградованих земель;

- формування інвестиційної підтримки, що передбачає надання грантів міжнародних організацій (ЄС, USAID, FAO) на проекти з відновлення агровиробництва; залучення інвесторів через державно-приватні партнерства з фокусом на відновлення сталого землекористування;

- застосування ринкових стимулів, що передбачає використання преміальної ціни на продукцію, вирощену з дотриманням екологічних стандартів; розвиток систем сертифікації сталого, органічного землеробства, що відкриває доступ до європейських ринків;

- розробка та впровадження екосистемних виплат, зокрема: компенсації за збереження природних угідь, лісосмуг і луків, які вико-

нують важливу екологічну функцію; механізмів «оплати за екосистемні послуги» – отримання доходу сільськогосподарським підприємством за підтримання родючості, чистоти води та повітря.

Однак, тенденція інтенсивного використання сільськогосподарських угідь, яка характерна для сучасного етапу, продовжує зростати, такий формат розвитку аграрного виробництва потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Зигрій О.В., Сендецька І.В. Право власності на землю: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-55-59>
2. Середа О.О. Стан ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 12. С. 126–130. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.126>
3. Гончарук І.В., Гонтарук Я.В. Оцінка ефективності удобрення за схемами ґрунтового та позакореневого їх застосування при вирощуванні сільськогосподарських культур. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 170–176. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-170-176>
4. Статистичний щорічник України за 2023 рік. Київ. 2024. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
5. Аналітична довідка ООН. Земельна реформа. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/UN%20Policy%20Paper%20on%20LAND%20REFORM_UKR_FINAL.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
6. Дячинська О.М. Євроінтеграційні пріоритети аграрного землекористування. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-59>
7. Рейтинг Кращих Агрохолдингів Україна від Ukrainian Business Award. URL: <https://uba.top/agricultural-holdings-of-ukraine/> (дата звернення: 20.04.2025).
8. Корінець Р.Я., Похиленко Н.М. Фермери та ринок земель сільськогосподарського призначення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2018_4_9 (дата звернення: 20.04.2025).
9. Дячинська О.М. Рациональне аграрне землекористування – основа сталого сільського господарства. *Науково-інноваційний розвиток агропромисловості як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 18–19 квітня 2024 р. Київ. 2024. С. 182–184.
10. В Україні потенційно забруднені мінами близько 139 тисяч квадратних кілометрів. URL: <https://reinform.com.ua/64400/v-ukrayini-potencijno-zabrudneni-minamy-blyzko-139-tysyach-kvadratnyh-kilometriv/> (дата звернення: 22.04.2025).
11. Дячинська О.М. Екологічнобезпечне землекористування у повоєнний період. *Перші практичні дії та проблемні питання реалізації Закону України «Про управління відходами»*: збірка матеріалів Національного форуму «Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології» (м. Івано-Франківськ, 21–23 листопада 2023 р.). Київ: Центр екологічної освіти та інформації. 2023. С. 105–109.
12. Коваленко Н.П. Роль сівозмін. *Карантин і захист рослин*. 2012. № 8. С. 15–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kizg_2012_8_8 (дата звернення: 22.04.2025).
13. Ключові виклики для аграрного сектору та основні завдання державної аграрної політики на 2025 рік. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/klyuchovi-vyklyky-dlya-aharnoho-sektoru-ta-osnovni-zavdannya> (дата звернення: 22.04.2025).
14. Держстат підбив підсумки урожаю – 2023. URL: <https://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/derzhstat-pidbiv-pidsumki-urozhaui-2023> (дата звернення: 23.04.2025).
15. Український агросектор у 2024 році: виклики, тенденції та перспективи. URL: <https://agroelita.info/ukrainskyu-ahrosektor-u-2024-rotsi-vyklyky-tendentsii-ta-perspektyvy/> (дата звернення: 23.04.2025).
16. 4,5 млн га орних земель залишаються під окупацією станом на 2024 рік. URL: <https://superagronom.com/news/20270-45-mln-ga-ornih-zemel-zalishayutsya-pid-okupatsiyeyu-stanom-na-2024-rik> (дата звернення: 24.04.2025).
17. Тенденція скорочення поголів'я ВРХ в грудні 2023 року продовжилась. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/tendencia-skorocenna-pogoliva-vrh-v-grudni-2023-roku-prodovzilas> (дата звернення: 24.04.2025).
18. Калетнік Г.М., Козяр Н.О. Стратегічні підходи до інвестування аграрного сектору України в сучасних умовах розвитку АПК. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 81–88. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012081>

References:

1. Zyhrii O. V., Sendetska I. V. (2023) Pravo vlasnosti na zemliu: suchasni problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia [Land ownership: current problems and prospects for their solution]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo – Scientific notes. Series: Law*, no. 14, pp. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-55-59>
2. Sereda O.O. (2023) Stan efektyvnosti vykorystannia zemelno-resurnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv [The state of efficiency of use of land and resource potential of agricultural enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, no. 12, pp. 126–130. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.126>
3. Honcharuk I.V., Hontaruk Ya.V. (2024) Otsinka efektyvnosti udobrennia za skhemamy gruntovoho ta pozakorenevoho yikh zastosuvannia pry vyroshchuvanni silskohospodarskykh kultur [Assessment of fertilizer efficiency

- according to soil and foliar application schemes in growing agricultural crops]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 11, pp. 170–176. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-170-176>
4. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2023]. (2024). Kyiv. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf
5. Analitichna dovidka OON. Zemelna reforma [UN Analytical Brief: Land Reform]. Available at: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/UN%20Policy%20Paper%20on%20LAND%20REFORM_UKR_FINAL.pdf
6. Diachynska O. M. (2024) Yevrointehratsiini priorytety ahrarynoho zemlekorystuvannia [European integration priorities of agricultural land use]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, no. 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-59>
7. Reitynh Krashchykh Ahrokhodnyhiv Ukraina vid Ukrainian Business Award [Rating of the Best Agricultural Holdings in Ukraine from Ukrainian Business Award]. Available at: <https://uba.top/agricultural-holdings-of-ukraine/>
8. Korinets R. Ia., Pokhilenko N. M. (2018) Fernery ta rynek zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Farmers and the Agricultural Land Market]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriya: "Ekonomiczni nauky" – International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, no. 4, pp. 48–54. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2018_4_9
9. Diachynska O. M. (2024) Ratsionalne ahraryne zemlekorystuvannia – osnova staloho silskoho hospodarstva [Rational agricultural land use is the basis of sustainable agriculture]. *Naukovo-innovatsiyni rozvytok ahrovyrobnytstva yak zaporuka prodovolchoi bezpeky Ukrainy: vchora, sohodni, zavtra: materialy V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. 18–19 kvitnia 2024. Kyiv, pp. 182–184. (in Ukrainian)
10. V Ukraini potentsiino zabrudneni minamy blyzko 139 tysiach kvadratnykh kilometriv [About 139,000 square kilometers in Ukraine are potentially contaminated with mines]. Available at: <https://reinform.com.ua/64400/v-ukrayini-potencijno-zabrudneni-minamy-blyzko-139-tysyach-kvadratnyh-kilometriv/> (in Ukrainian)
11. Diachynska O. M. (2023) Ekolohobezpechne zemlekorystuvannia u poviennyi period [Environmentally safe land use in the post-war period]. *Pershi praktychni dii ta problemni pytannia realizatsii Zakonu Ukrainy "Pro upravlinnia vidkhodamy" : zbirka materialiv Natsionalnogo forumu "Povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini: zakonodavstvo, ekonomika, tekhnolohii"* (m. Ivano-Frankivsk, 21–23 lystopada 2023). Kyiv: Tsentrl ekolohichnoi osvity ta informatsii, pp. 105–109. (in Ukrainian)
12. Kovalenko N. P. (2012) Rol sivozmin [The role of crop rotation]. *Karantyn i zakhyst roslyn – Quarantine and plant protection*, no. 8, pp. 15–17. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kizr_2012_8_8 (in Ukrainian)
13. Kliuchovi vyklyky dlia ahrarynoho sektoru ta osnovni zavdannia derzhavnoi ahrarynoi polityky na 2025 rik [Key challenges for the agricultural sector and main objectives of state agricultural policy for 2025]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/klyuchovi-vyklyky-dlya-ahrarynoho-sektoru-ta-osnovni-zavdannia> (in Ukrainian)
14. Derzhstat pidbyv pidsumky urozhaiu-2023 [The State Statistics Service summed up the results of the 2023 harvest]. Available at: <https://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/derzhstat-pidbiv-pidsumki-urozhayu-2023> (in Ukrainian)
15. Ukrainskyi ahroktor u 2024 rotsi: vyklyky, tendentsii ta perspektyvy [Ukrainian agricultural sector in 2024: challenges, trends and prospects]. Available at: <https://agroelita.info/ukrainskyy-ahroktor-u-2024-rotsi-vyklyky-tendentsii-ta-perspektyvy/> (in Ukrainian)
16. 4,5 mln ha ornykh zemel zalyshaiutsia pid okupatsiieiu stanom na 2024 rik [4.5 million hectares of arable land remain under occupation as of 2024]. Available at: <https://superagronom.com/news/20270-45-mln-ga-ornih-zemel-zalishayutsya-pid-okupatsiyeyu-standom-na-2024-rik> (in Ukrainian)
17. Tendentsiia skorochennia poholivia VRKh v hrudni 2023 roku prodovzhylas [The trend of reducing the cattle population continued in December 2023]. Available at: <https://avm-ua.org/uk/post/tendencia-skorocenna-pogoliva-vrh-v-grudni-2023-roku-prodovzilas> (in Ukrainian)
18. Kaletnik H.M., Koziar N.O. Stratehichni pidkhody do investuvannia ahrarynoho sektoru Ukrainy v suchasnykh umovakh rozvytku APK [Strategic approaches to investing in the agricultural sector of Ukraine in modern conditions of agro-industrial complex development]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*. 2020, no. 12, pp. 81–88. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012081> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 13.05.2025